

Piotr Hejduk - Sędzia
Przewodniczący Wydziału Penitencyjnego
Sąd Okręgowy w Poznaniu

Temat: „Współpraca z administracją zakładu karnego i kuratorem sądowym”.

Jednym z wydziałów sądów okręgowych w Polsce jest wydział penitencyjny i nadzoru nad wykonywaniem orzeczeń w sprawach karnych. W wydziałach tych orzekają sędziowie z reguły z uprzednią długoletnią praktyką w sprawach karnych zwani sędziami penitencyjnymi.

Do ważniejszych spraw zastrzeżonych do właściwości sądu penitencyjnego należy:

- orzekanie w przedmiocie warunkowego przedterminowego zwolnienia skazanego
- udzielanie przerw w wykonywaniu kary pozbawienia wolności
- rozpoznawanie skarg skazanych na decyzje wydane przez organy administracji więziennej
- orzekanie o leczeniu lub rehabilitacji skazanego uzależnionego od alkoholu albo innych środków odurzających w razie braku jego zgody,
- orzekanie o dokonaniu koniecznego zabiegu lekarskiego w przypadku sprzeciwu skazanego
- orzekanie o obciążeniu skazanego kosztami leczenia wynikłego z dokonanego przez niego samouszkodzenia

Posiedzenia odbywają się nie w sądzie a w zakładach karnych.

Według przepisów do sędziów penitencyjnych należy między innymi sprawowanie nadzoru penitencyjnego oraz współdziałanie z administracją więzienną przy podejmowaniu decyzji dotyczących wykonywania kary pozbawienia wolności.

Nadzór penitencyjny to przejaw ważnej roli sądownictwa w Polsce w procesie wykonywania kar i innych środków związanych z pozbawieniem wolności. Ma on znaczenie jeżeli chodzi o ochronę praw skazanych.

Polega na sprawdzaniu legalności i prawidłowości wykonywania kary pozbawienia wolności i innych środków związanych z pozbawieniem wolności.

Właściwym jest sędzia penitencjarny tego sądu okręgowego, w którego okręgu wykonywane są kary lub środki.

Nadzór penitencjarny nad wykonaniem orzeczeń wobec osób, co do których karę orzekł sąd wojskowy, sprawuje wojskowy sędzia penitencjarny.

W okręgu Sądu Okręgowego w Poznaniu są 4 zakłady karne, 7 aresztów śledczych, 2 szpitale psychiatryczne, gdzie przebywają osoby, które będąc niepoczytalne i którym w związku z tym nie można orzec kary, popełniły czyny zabronione o znacznej szkodliwości społecznej i zachodzi wysokie prawdopodobieństwo, że popełnią taki czyn ponownie, umieszczane tam przez sąd i 24 komendy policji, gdzie przebywają do 48 lub 72 godzin osoby zatrzymane przez policję w wypadku gdy istnieje uzasadnione przypuszczenie, że osoby te popełniły przestępstwo, a zachodzi obawa ucieczki, ukrycia się tej osoby albo zatarcia śladów przestępstwa, lub też nie można ustalić ich tożsamości.

Sędzia penitencjarny jest jedynym organem zajmującym się nadzorem penitencjarnym w Polsce.

Odróżnić jednak należy nadzór administracyjny – służbowy, który jest sprawowany przez organy zwierzchnie nad jednostkami penitencjarnymi, sprawowany od wewnątrz, a nadzór penitencjarny sprawowany z zewnątrz przez sędziego penitencjarnego. Nadzór penitencjarny nie oznacza zwierzchnictwa administracyjnego nad jednostkami penitencjarnymi. W gestii bowiem tylko dyrektora zakładu aby sprawnie kierować zakładem są wszystkie podstawowe decyzje dotyczące organizacji życia i funkcjonowania zakładu, zapewnienia porządku i dyscypliny, ochrony skazanych i personelu, bezpieczeństwa zakładu, sprawy kadrowe.

Nadzór penitencjarny nad legalnością oznacza to, aby wykonywanie kary było zgodne z wszelkimi przepisami prawnymi normującymi jej wykonanie, a nad prawidłowością to kontrola realizacji między innymi działań wychowawczych, metod oddziaływania na skazanych, rozpoznawania osobowości skazanych, ocen postępów resocjalizacyjnych, metod i środków stosowanych w tym zakresie wobec skazanych.

Przykładowo rozporządzenie normujące sposób, zakres i tryb sprawowania nadzoru penitencjarnego podaje następujące zagadnienia podlegające kontroli i ocenie sędziego penitencjarnego:

- 1) legalności wykonywania orzeczonej kary, legalności osadzenia i przebywania skazanych w zakładach karnych oraz ich zwalniania z tych zakładów;
- 2) wykonywania zadań penitencjarnych i działalności resocjalizacyjnej zakładu karnego oraz przebiegu procesu resocjalizacji skazanych, zwłaszcza przestrzegania praw i obowiązków skazanych oraz zasadności i skuteczności stosowanych metod i środków

oddziaływania penitencjarnego, prawidłowości i terminowości dokonywania okresowych ocen postępów w resocjalizacji i opiniowania skazanych;

- 3) działalności zakładu karnego w zakresie rozpoznawania osobowości skazanych, zwłaszcza przeprowadzania badań psychologicznych i psychiatrycznych oraz gromadzenia informacji dotyczących osoby skazanego;
- 4) kwalifikowania skazanych do właściwych systemów wykonywania kary, ustalania indywidualnych programów oddziaływania oraz sposobu ich realizacji;
- 5) kwalifikowania skazanych jako niebezpiecznych;
- 6) prawidłowości zaliczenia skazanych do odpowiednich grup i podgrup klasyfikacyjnych, kierowania do właściwych zakładów karnych, rozmieszczania wewnątrz tych zakładów, jak również dokonywania zmian w tym zakresie;
- 7) różnicowania sposobu i warunków wykonywania kary pozbawienia wolności, kary aresztu i kary aresztu wojskowego;
- 8) ustalonego w zakładzie karnym porządku i dyscypliny;
- 9) wykorzystywania pracy jako środka oddziaływania penitencjarnego, przestrzegania przepisów dotyczących czasu, bezpieczeństwa i higieny pracy, kierowania w pierwszej kolejności do odpłatnego zatrudnienia zobowiązanych do świadczeń alimentacyjnych, a także skazanych mających szczególnie trudną sytuację materialną, osobistą lub rodzinną, oraz prawidłowości ustalania należności za pracę;
- 10) kierowania skazanych do nauczania ogólnego i zawodowego, jak również przestrzegania ustalonych zasad szkolenia i samokształcenia;
- 11) organizowania czasu wolnego skazanych, zwłaszcza organizowania zajęć kulturalno-oświatowych, zajęć wychowania fizycznego i sportowych, oraz pobudzania aktywności społecznej skazanych;
- 12) prawidłowości przyznawania nagród, ulg i zezwoleń na czasowe opuszczenie zakładu karnego oraz wymierzania kar dyscyplinarnych i wykorzystywania ich jako środka oddziaływania penitencjarnego;
- 13) współdziałania ze społeczeństwem, zwłaszcza z zakładami pracy zatrudniającymi skazanych, placówkami oświatowo-wychowawczymi i rodzinami skazanych, zwłaszcza młodocianych, oraz pozyskiwania ich do udziału w procesie wychowawczym;
- 14) przestrzegania praw skazanych w zakresie korzystania z praktyk i posług religijnych, uczestniczenia w prowadzonym nauczaniu religii i udziału w działalności charytatywnej i społecznej kościoła lub innego związku wyznaniowego;
- 15) warunków bytowych skazanych, stanu opieki medycznej i stanu sanitarnego;

- 16) prawidłowości i terminowości załatwiania próśb, skarg i wniosków skazanych;
- 17) kolejności wykonywania orzeczeń, jak również prawidłowości zawiadamiania o przystąpieniu do wykonania orzeczenia lub o braku możliwości przystąpienia do jego wykonywania oraz przesyłania obliczenia kary;
- 18) prawidłowości i terminowości realizacji świadczeń alimentacyjnych oraz innych należności stwierdzonych tytułem wykonawczym;
- 19) przestrzegania przepisów o bezpieczeństwie w zakładzie karnym, w tym przepisów dotyczących użycia broni, siły fizycznej i środków przymusu bezpośredniego;
- 20) prawidłowości postępowania administracji zakładu karnego w razie ujawnienia popełnienia przestępstwa, a także w wypadkach buntów, samouszkodzeń i zgonów;
- 21) zakresu, terminowości i trafności podejmowanych czynności mających na celu przygotowanie skazanego do życia po zwolnieniu z zakładu karnego;
- 22) udzielania pomocy postpenitencjarnej, zwłaszcza w zakresie uzyskania przez skazanego dokumentów tożsamości, znalezienia pracy i zakwaterowania po zwolnieniu z zakładu karnego, a także pomocy w ustaleniu niezdolności do pracy i prawa do renty z tytułu tej niezdolności.

W ramach tego nadzoru sędzia penitencjarny wizytuje zakłady karne, areszty i inne miejsca, gdzie przebywają osoby pozbawione wolności. Ma prawo wstępu w każdym czasie bez ograniczeń do tych jednostek, poruszania się po ich terenie, przeglądania dokumentów i żądania wyjaśnień od administracji tych jednostek. Ma prawo przeprowadzać podczas nieobecności innych osób rozmowy z osobami pozbawionymi wolności i bada ich wnioski, skargi i prośby. Może korygować lub wymuszać decyzje administracji nadzorowanych zakładów tj. dyrektora zakładu i komisji penitencjarnej – organu zajmującego się najważniejszymi sprawami dotyczącymi skazanych - uchylając na przykład sprzeczne z prawem decyzje jeżeli dotyczą one osób pozbawionych wolności. Może, jeżeli zachodzi potrzeba wydania decyzji nie należącej do właściwości sędziego o charakterze administracyjnym, przekazać swe spostrzeżenia z wnioskami organom wykonującym karę, które mają obowiązek powiadomić sędziego o zajęтым stanowisku, a jeżeli sędzia uzna to stanowisko za niezadowolające, przedstawia sprawę organowi nadrzędnemu. W razie powtarzania się rażących uchybień w funkcjonowaniu zakładu karnego, lub innego miejsca gdzie przebywają osoby pozbawione wolności, przy zaistnieniu jeszcze dodatkowych warunków, dojść może nawet do wystąpienia sędziego z wnioskiem do właściwego Ministra o zawieszenie działalności lub likwidację określonego zakładu.

Oprócz sprawowania nadzoru penitencjarnego za pomocą wyżej wymienionych środków sędzia penitencjarny zgodnie z odpowiednimi przepisami współdziała w podejmowaniu przez administrację zakładu decyzji dotyczących wykonywania kary pozbawienia wolności takich jak na przykład zgoda na wymierzenie skazanemu najsurowszej kary dyscyplinarnej – umieszczenia w celi izolacyjnej na okres do 28 dni, zarządza zmianę kolejności odbywanej kary, przeprowadzenie badań psychologicznych lub psychiatrycznych, jeżeli nie wyraża na to zgody skazany, wyraża zgodę na przyznanie zezwolenia na opuszczenie zakładu karnego osób odbywających kary 25 lat lub kary dożywotniego pozbawienia wolności w zakładzie typu zamkniętego i wiele innych tego typu czynności. W przypadkach szczególnie ważnych dla skazanego- najczęściej losowych sędzia penitencjarny może zezwolić osadzonemu w zakładzie karnym odbywającym karę w najsurowszym typie tzw. zamkniętym na opuszczenie zakładu karnego na czas nie przekraczający pięciu dni.

Z kolei sędzia penitencjarny informowany jest o niektórych decyzjach dyrektora zakładu, na przykład o zatrzymaniu i cenzorowaniu korespondencji, umieszczeniu osadzonych na czas określony w warunkach, gdy powierzchnia w celi na 1 osobę wynosi mniej niż 3 m², co ułatwia sprawowanie nadzoru penitencjarnego.

Sędzia penitencjarny w miarę potrzeby udziela też pomocy administracji zakładów w zakresie stosowania przepisów prawnych.

Odnosnie współpracy z kuratorami sądowymi zaznaczyć trzeba, że obowiązująca już od kilku lat w Polsce ustawa o kuratorach sądowych daje kuratorom dużą samodzielność, samorządność. Stąd też nie tyle sędzia penitencjarny nadzoruje prace kuratorów, co z nimi współpracuje. Zaznaczyć trzeba, że współpraca ta w związku z tym, że sędzia penitencjarny zajmuje się przede wszystkim skazanymi na kary pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia ich wykonania, odbywającymi takie kary, o której będzie mowa dotyczy przede wszystkim takich osób.

Kuratorzy mogą składać do sądu penitencjarnego wnioski o udzielenie skazanym warunkowego przedterminowego zwolnienia, o przerwę. Po uwzględnieniu takich wniosków, jak i zresztą nie tylko wniosków kuratorów, kuratorzy sprawują, o czym szerzej właśnie będą mówić oni, kontrolę zachowania zwolnionych w okresie próby czy w wypadkach oddania pod dozór, dozór nad zwolnionymi osobami, który z jednej strony ma za zadanie kontrolowanie przez określony czas zachowania skazanego na wolności, przestrzeganie przez skazanego nałożonych na niego obowiązków, a także podejmowanie działań wychowawczych,

udzielanie pomocy w przezwyciężaniu przez skazanego trudności bytowo – materialnych, zdrowotnych. Oczywiście w wypadkach gdy taki skazany narusza porządek prawny, uchyla się dozoru, wykonywania obowiązków, kurator ma możliwość, a w niektórych przypadkach obowiązek złożenia wniosku do sądu penitencjarnego o odwołanie warunkowego przedterminowego zwolnienia. Może też złożyć wniosek o odwołanie przerwy.

Na odmowę udzielenia warunkowego zwolnienia w wypadku, gdy kurator składał wniosek o warunkowe zwolnienie skazanego, służy także i kuratorowi zażalenie do sądu wyższej instancji.

Kurator zawodowy może składać do sądu penitencjarnego wnioski o zmianę okresu próby w sprawach dotyczących wykonywania postanowienia o warunkowym zwolnieniu o ustanowienie, rozszerzenie lub zmianę obowiązków w okresie próby, o zwolnienie od wykonania tych obowiązków albo o oddanie pod dozór lub zwolnienie od dozoru warunkowo przedterminowo zwolnionego. Bierze udział w posiedzeniach sądu w przedmiocie wykonywania środków karnych związanych z poddaniem sprawcy próbie, jeżeli skazany oddany był pod dozór lub w sprawach wszczętych na wniosek kuratora.

Między innymi współpraca kuratora z sędzią penitencjarnym, sądem penitencjarnym, przejawia się również w ustalaniu przez sąd penitencjarny okresu niezbędnego na przygotowanie skazanego do życia po zwolnieniu i nawiązania właśnie kontaktu z kuratorem w okresie poprzedzającym opuszczenie przez skazanego zakładu karnego, aby skazany wspólnie z kuratorem podjął czynności, które spowodują, że po zwolnieniu z zakładu karnego skazany będzie mógł prowadzić ustabilizowany tryb życia, będzie miał możliwość pracy, mieszkania.

Sąd penitencjarny oddać może skazanego na jego prośbę przed zwolnieniem skazanego z zakładu pod dozór kuratora, który trwać będzie po odbyciu przez skazanego kary, jeżeli oczekujące skazanego warunki życia po zwolnieniu z zakładu karnego mogą mu utrudniać społeczną readaptację. Skazany zobowiązuje się wtedy do wykonywania nałożonych na niego obowiązków takich jak na przykład leczenie odwykowe, wykonywanie pracy, powstrzymywanie się od nadużywania alkoholu, a kurator zapewnia w miarę możliwości tymczasowe zakwaterowanie, udziela pomocy w otrzymaniu zatrudnienia w miejscach czy instytucjach wskazanych przez kuratora.

Skazanym zwalnianym z zakładów karnych po odbyciu kary, alei także w wypadku warunkowego przedterminowego zwolnienia skazanego przez sąd penitencjarny kurator udziela pomocy tym skazanym oraz ich rodzinom. Pieniądze na tę pomoc pochodzą przede

wszystkim z 20 % .obowiązkowych potrąceń z wynagrodzenia przysługującego za pracę skazanych zatrudnionych w czasie odbywania kar.

Kurator po wyjściu skazanego na wolność, a dyrektor jednostki penitencjarnej w czasie odbywania kary przeznaczają fundusze np. na:

pokrywanie kosztów czasowego zakwaterowania lub udzielenie schronienia w ośrodku dla bezdomnych, organizowanie i finansowanie poradnictwa prawnego, promocji zatrudnienia i aktywizacji zawodowej, kursów przygotowania zawodowego lub pokrywania kosztów związanych z udziałem w takich kursach oraz składaniem egzaminów kwalifikacyjnych, pokrywanie kosztów związanych z pomocą psychologiczną terapią uzależnień, pomocą rzeczową w formie żywności, bonów żywnościowych, odzieży, leków, protez, przedmiotów ortopedycznych oraz okresową dopłatę do bieżących opłat za lokal mieszkalny.

Pomocy kurator udziela do czasu otrzymania pomocy przez skazanego z innych źródeł wynikających z ustawy o pomocy społecznej nie dłużej jednak niż przez trzy miesiące od dnia zwolnienia w wyjątkowych przypadkach sześciu miesięcy.

Sędzia penitencjarny jest jednym z organów, który może zarządzić zebranie przez kuratora w ramach wywiadu środowiskowego informacji dotyczących skazanego, informacji niezbędnych, aby sprawdzić zachowanie skazanego czy też wydać prawidłowe orzeczenie w sprawie skazanego.

Współpraca sędziego penitencjarnego z kuratorami, którzy w zdecydowanej większości nie są prawnikami, przejawia się też w udzielaniu kuratorom pomocy w zakresie stosowania przepisów prawnych.

Tak więc działanie sędziego penitencjarnego w ramach nadzoru nad wykonaniem kary współpraca z podmiotami wykonującymi kary i środki związane z pozbawieniem wolności, a tymi podmiotami, organami są kurator i administracja zakładu karnego, mają zapewnić z jednej strony przestrzeganie przez te organy przestrzeganie przepisów w trakcie wykonywania kar, pomoc efektywnym wykonywaniu kar, ale tak że sprawić przez tę współpracę i racjonalne orzecznictwo ograniczenie w przyszłości powrotów sprawców do popełniania przestępstw.

Piotr Hejduk

sędzia penitencjarny

Sąd Okręgowy w Poznaniu